

УДК 316.7+7.072.2

Цитування:

Капшуківа О. С. Соціокультурні аспекти репрезентації культурної спадщини М. П. Глушенка. *Культура і сучасність* : альманах. 2022. № 2. С. 146–151.

Kapshukova O. (2022). Socio-Cultural Aspects of Representing M. P. Hlushchenko`s Cultural Heritage. *Kultura i suchasnist: almanakh*, 2, 146–151 [in Ukrainian].

Капшуківа Олена Сергіївна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтва,
старша наукова співробітниця
КЗК «Дніпровський художній музей» ДОР
<https://orcid.org/0000-0003-0833-2993>
len.kapshukova@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ М. П. ГЛУШЕНКА

Мета роботи – виявити закономірності формування соціокультурної та мистецтвознавчої діяльності в контексті досліджень і репрезентацій матеріальної культурної спадщини М. П. Глушенка. **Методологія дослідження** ґрунтується на культурно-історичному, аналітичному, синтетичному та порівняльному методах для окреслення подібностей та виокремлення розбіжностей у процесах соціокультурної діяльності, пов'язаної з постаттю, мистецьким доробком та особистим архівом М. П. Глушенка. **Наукова новизна.** На основі аналізу, синтезу й порівняння основних виставкових і видавничих проєктів, публіцистичної діяльності, присвячених 120-річному ювілею Миколи Глушенка, окреслено пріоритетні вектори діяльності фахівців соціокультурної сфери. За допомогою культурно-історичного методу виявлено залежність соціокультурної діяльності в процесі репрезентації культурної спадщини М. П. Глушенка відповідно до суспільних потреб. **Висновки.** Протягом 30 років з відновлення незалежності України закріпилася традиція презентації соціокультурних проєктів до ювілеїв митця, імовірно, запозичена з радянських часів. Тобто актуалізація культурної спадщини М. П. Глушенка відбувається циклічно, кожні п'ять років. На сьогодні кількість відкритих, але досі не досліджених архівних документів зростає щороку; і переважно їх долучають до наукового обігу без належної систематизації та опрацювання. Традиційно виставкова діяльність, а саме експонування деяких окремих частин творчого доробку М. П. Глушенка, відбувається на регіональному рівні. Основні наукові розвідки навколо спадщини М. П. Глушенка були зроблені в суміжних наукових галузях: історії, культурології, архівній справі. Дослідницьку діяльність вчені провадять недостатньо, відповідно культурна спадщина М. П. Глушенка досі залишається маловивченою, хоч посідає виняткове місце в історії українського мистецтва ХХ століття та заслуговує на особливу увагу й детальніше сучасне мистецтвознавче дослідження. Наразі найвагомим внеском у вивчення та репрезентацію культурної спадщини М. П. Глушенка в царині соціокультурного проєктування вважаємо оприлюднення інформації з обмеженим доступом – архівних документів та мистецького доробку.

Ключові слова: Микола Глушенко, соціокультурне проєктування в мистецтві, матеріальна культурна спадщина, мистецький доробок, творча спадщина, українське мистецтво ХХ ст., Дніпропетровський художній музей, Дніпровський художній музей.

Kapshukova Olena, Postgraduate Student, Department of Art History Expertise, National Academy of Culture and Arts Management, Senior Researcher at Dnipro Art Museum

Socio-Cultural Aspects of Representing M. P. Hlushchenko`s Cultural Heritage

The purpose of the article is to reveal the regularities of socio-cultural and art history activity formation in the context of researches and representations of M. Hlushchenko`s tangible cultural heritage. **The research methodology** is based on cultural-historical, analytical, synthetic, and comparative methods to outline similarities and highlight differences in processes of socio-cultural activity related to M. Hlushchenko`s figure, artistic work, and personal archive. **The scientific novelty.** Based on the analysis, synthesis, and comparison of the main exhibitions, publishing projects, and journalistic activities dedicated to the 120th anniversary of Mykola Hlushchenko, the priority vectors of specialists` activities in socio-cultural sphere have been identified. Dependency of socio-cultural activities in process of representing the M. Hlushchenko`s cultural heritage has been detected through the cultural-historical method in accordance with public needs. **Conclusions.** For 30 years since Ukraine regained its independence, the tradition of presenting socio-cultural projects for artist's anniversaries, probably borrowed from the Soviet times, has been established. In other words, the actualisation of M. Hlushchenko`s cultural heritage takes place cyclically, every five years. Today, the number of open, but still unexamined archival documents is growing every year, and mostly they are included in the scientific circulation without proper systematisation and processing. Traditionally, exhibition activity, namely the demonstration of some individual pieces of M. Hlushchenko's creative achievements, occurs at regional level. The main scientific investigations

of M. Hlushchenko's heritage has been carried out in related scientific fields, such as history, cultural studies, and archival work. Research activities are held by scientists insufficiently, accordingly, M. Hlushchenko's cultural heritage still remains understudied, although it occupies an exceptional place in the history of Ukrainian art of the 20th century and deserves special attention and more detailed modern art research. Currently, we consider that the most significant contribution to research and representation of M. Hlushchenko's cultural heritage in the field of socio-cultural projecting is publication of information with limited access, in particular archival documents and artistic works.

Key words: Mykola Hlushchenko, Nicolas Gloutchenko, socio-cultural projecting in art, tangible cultural heritage, creative heritage, artistic work, 20th Century Modern Ukrainian Art, Dnipropetrovsk Art Museum, Dnipro Art Museum.

Актуальність теми дослідження. За роки незалежності України було створено низку проєктів соціокультурного спрямування щодо популяризації постаті М. П. Глуценка та презентації його мистецького доробку. Фактором підвищеного інтересу до митця стало підтвердження його шпигунського минулого через розсекречення Галузевого державного архіву СБУ [4], а саме документів колишньої радянської спецслужби ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. З того часу у фокусі уваги фахівців соціокультурної сфери перебувають розвідницька діяльність, соціально-політичне й особисте життя митця. Незважаючи на відкритий доступ до частини архівних документів, життєва і творча біографія Миколи Глуценка дотепер містить велику кількість неточностей. Мистецький доробок також залишається маловивченим, попри незліченні зібрання живописних і графічних творів у колекціях державних та приватних культурних установ. Аналіз соціокультурних проєктів до 120-річчя від дня народження М. П. Глуценка сприятиме виявленню закономірностей формування соціокультурної та мистецтвознавчої діяльності. Оприлюднення віднайдених проблем матиме суттєве значення для подальшого розвитку досліджень та репрезентації культурної спадщини М. П. Глуценка.

Аналіз досліджень і публікацій. У результаті вивчення історіографії не виявлено наукових статей з аналізу соціокультурного проєктування в контексті досліджень і представлення культурної спадщини Миколи Глуценка. Також не знайдено наукових публікацій з комплексного дослідження мистецького доробку, особистого архіву й постаті М. П. Глуценка, попри великий обсяг відкритої, не опрацьованої науковцями архівної документації. Зокрема, єдиним прикладом спроби сучасної наукової розвідки на базі архівних документів пропонується вважати статтю Надії Іванівни Миронець «Володимир Винниченко та Микола Глущенко: до історії взаємин (за щоденниками та листами)» [8]. Авторка здійснює дослідження стосунків двох важливих для української культури особистостей на основі її тому видання

«Щоденника» Володимира Винниченка [3] Канадського інституту українських студій під упорядкуванням Олександра Мотилі.

Загалом наукові статті, пов'язані з постаттю Миколи Глуценка, публікуються епізодично, автори фрагментарно досліджують біографію, образ митця, окремі аспекти його творчого доробку.

Мета роботи – виявити закономірності формування соціокультурної та мистецтвознавчої діяльності в контексті досліджень та репрезентацій матеріальної культурної спадщини М. П. Глуценка.

Виклад основного матеріалу. Соціально-культурна діяльність, як складний та багаторівневий процес, дозволяє визначити цілі та засоби роботи фахівців соціокультурної та мистецтвознавчої сфер [5, 19], а отже і зміст проєктної діяльності в контексті досліджень та репрезентацій спадщини М. П. Глуценка.

Для аналізу соціокультурної сфери було відібрано найвизначніші за масштабом і рівнем підготовки проєкти 2020–2022 років з дослідження та репрезентації культурної спадщини М. П. Глуценка. Ідеться, зокрема, про дослідницькі проєкти на основі архівних матеріалів – видавничу продукцію та виставки образотворчого мистецтва на основі предметів художнього значення.

Пріоритетним завданням обрано розгляд виставкових проєктів: за допомогою аналізу, синтезу та порівняння виставок до 120-ї річниці від дня народження митця було окреслено низку схожих рис. Насамперед куратори виставок вирішують певні естетичні завдання з метою емоційного впливу на постійну зацікавлену аудиторію. Про це свідчать включення до експозицій найвиразніших творів, – переважно найшанованої доби творчості художника, 1960–1970-х років, – емотивно навантажені тексти експлікацій та виразні назви виставкових проєктів.

Наприклад, розглянемо виставку «Микола Глущенко. Без віз» [7], що була відкрита в Дніпропетровському художньому музеї (з 2022 р. Дніпровський художній музей) із січня до квітня 2021 року. Куратори виставки, яка експонувалася під час жорстких обмежень, пов'язаних з пандемією коронавірусної

хвороби, запропонували відвідувачам «насолодитися теплими і неймовірно натхненними краєвидами – європейськими та українськими» [7]. Експозиція виставки об'єднала чотири десятки живописних полотен, «виконаних переважно в час чи не найпліднішої творчої праці митця...»[7].

Переважно експлікації виставкових проєктів складаються з декількох частин: концепції проєкту та скороченої біографії Миколи Глуценка. На особливу увагу заслуговують тексти, що доповнені мистецтвознавчими рефлексіями кураторів, наприклад, експлікація до виставки «“Остання свобода”: пізні етуди Миколи Глуценка» [9] в Одеському художньому музеї. Судження авторів – «експресіоністична тенденція у поєднанні з радикальним колоризмом характерні для пізнього Глуценка» [9] – та порівняння твору Миколи Петровича «Карлів міст у Празі» з дунайськими мостами австрійця Оскара Кокошки [9], можливо, слушні, але зазвичай не аргументовані. Експозиція виставки налічувала 31 живописну й графічну роботу з фондів Одеського художнього музею та була доступна до перегляду на межі 2020–2021 років.

У процесі дослідження виокремимо виставкові проєкти, які, на відміну від більшості, за ступенем взаємодії культурних інституцій вийшли за межі регіонального рівня.

Перш за все, відзначмо виставку «Ризик свободи» [12] – спільний проєкт Дніпропетровського художнього музею й Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) ім. Миколи Ярошенка. Експозиція виставки в Полтавському художньому музеї охопила більшість робіт М. П. Глуценка з колекції, створеної митцем у другій половині 1970-х років, і була доповнена творами 1960 – першої половини 1970-х років з фондів Дніпропетровського художнього музею.

Також згадаймо «Барви ХХ століття» [2] – спільний мистецький проєкт Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького та Галереї Нью Арт (м. Київ). Виставка була реалізована одночасно на двох музейних локаціях у м. Львів: до експозиції у головній будівлі музею (проспект Свободи, 20)увійшли роботи М. П. Глуценка з приватної колекції Едуарда Димшиця, а в історичному комплексі (вул. М. Драгоманова, 42) було представлено твори митця із зібрання Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького [2]. Експозиції двох виставкових майданчиків

об'єднували майже всі періоди творчості митця, починаючи з останньої чверті 1920-х до 1970-х років.

Обидва проєкти було відкрито наприкінці 2021 року, як зазначають куратори, подібні покази робіт Миколи Глуценка за масштабністю представленого матеріалу відбувалися вперше – як у Полтаві, так і у Львові.

Виставка живопису Миколи Глуценка «Сонячні краєвиди, сонячні жінки» [14] з фондової збірки Дирекції художніх виставок України, що відкрилася в «Хлібні» Національного заповідника «Софія Київська» навесні 2021 року, також є прикладом вдалого співробітництва декількох інституцій з метою презентації маловідомої частини мистецького доробку художника. Слід зазначити, що на виставці було представлено твори митця 1950–1970-х років, які традиційно є найбільш очікуваними в експозиціях. Назва виставки, – цитата з відгуку української письменниці Софії Яблонської про персональну виставку М. П. Глуценка у Львові 1934 року [14] – можливо, використана авторами проєкту через емотивність.

Дотепер виставки творів образотворчого мистецтва – традиційна форма презентації творчої спадщини М. П. Глуценка, особливо фондів колекцій державних і приватних установ. Огляд основних виставкових проєктів 2020–2022 років довів традиційність створення виставок до ювілейної дати, що, імовірно, є рудиментом часів СРСР. Мета переважної більшості подібних мистецьких заходів – презентація найкращих творів з колекції за місцем зберігання. Вагомий внесок подібної соціокультурної діяльності полягає в презентації творчої спадщини митця та введення її в науковий обіг для подальшого опрацювання дослідниками.

Вагомим для розвитку соціокультурного проєктування в контексті досліджень та репрезентацій культурної спадщини М. П. Глуценка є оприлюднення інформації з обмеженим доступом. Наприкінці 2021 року був надрукований альбом-каталог «Колекція творів Миколи Глуценка із зібрання Дніпропетровського художнього музею» [1] під упорядкуванням заступника директора з наукової роботи музею Сергія Несмачного. Образотворче видання містить якісні репродукції та вичерпні каталожні дані всієї колекції живописних та графічних творів Миколи Глуценка з фондів Дніпропетровського художнього музею.

Важливим внеском для майбутніх наукових досліджень стало оприлюднення у 2022 році основного масиву архівної справи Миколи Глуценка №88160 [4]– Галузевого державного архіву СБУ в чотирьох томах. Також Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України частково оприлюднив особистий фонд митця № 49 [15] в онлайн-виставці «Ритми і ритми кольору» [13], де представлені ескізи, малюнки з альбомів, роботи Миколи Глуценка з музейної колекції, світлини з архівних фондів [13]. Матеріали зазначених архівів потребують ґрунтовного наукового вивчення, систематизації та аналізу.

Пошук соціокультурних *проектів* до 120-річчя від дня народження М. П. Глуценка виявив також два науково-популярних друкованих видання. Книга науковиці Богдани Пінчевської «Микола Глуценка» [10] із серії «Знамениті Українці» видавництва Фоліо 2021 року видання містить 128 сторінок життєпису митця. Біографічне видання дослідниці Катерини Лебедевої «Микола Глуценка – художник і шпигун» [6], як зазначає авторка в анотації, – «Перша, вичерпна, захоплива – біографія Миколи Глуценка... Заснована на публікаціях, на секретних матеріалах з Галузевого державного Архіву СБУ, розповідях тих, хто особисто знав Миколу Петровича, з ексклюзивними фотографіями і репродукціями, ця книжка розрахована на широкий читачий загал» [6, 2]. Подібність цих видань полягає в залученні історичних біографічних документів, огляді розвідницької діяльності, соціально-політичного та особистого життя. Тексти єднає сюжетна побудова та наявність стилістично забарвлених мовних одиниць, що полегшує сприйняття інформації широким колом читачів. В означеній видавничій діяльності також відмічаємо тенденцію до активізації напередодні ювілейної дати митця. Відзначимо важливість оприлюднення великого закритого масиву архівної справи М. П. Глуценка, що стало складовою видання Катерини Лебедевої.

Посилений інтерес суспільства до постаті Миколи Глуценка викликаний появою значної кількості навколо біографічних публікацій в українських новинних громадсько-політичних інтернет-порталах, серед яких «Історична правда» (istpravda.com.ua), Газета «День» (m.day.kyiv.ua), Радіо «Свобода» (radiosvoboda.org) та ін. Наразі пошукова система Google індексує 113 тис. згадок за запитом «Микола Глуценка». Статті та дописи журналістів переважно стосуються розвідницької діяльності, унаслідок чого

широка аудиторія читачів онлайн-ресурсів отримує обмежену інформацію й складає хибне враження про образ Миколи Петровича. Тож наразі публіцистична діяльність має найбільший вплив через широку аудиторію та, ймовірно, сприяє найбільшій дезінформації щодо постаті М. П. Глуценка.

Незважаючи на Постанову Верховної Ради України [11] щодо відзначання на державному рівні 120-ї річниці від дня народження Миколи Петровича Глуценка, було здійснено соціокультурні проекти на регіональному рівні.

Висновки. У результаті проведеної роботи виявлено низку закономірностей формування соціокультурної й мистецтвознавчої діяльності, що впливають на дослідження та репрезентації матеріальної культурної спадщини Миколи Глуценка.

Традиція презентації соціокультурних проектів до ювілеїв митця, ймовірно, запозичена з радянських часів. Тобто актуалізація культурної спадщини М. П. Глуценка відбувається циклічно, кожні п'ять років.

Кількість відкритих, але досі не досліджених архівних документів зростає щороку, і переважно вони долучаються до наукового обігу без належної систематизації та опрацювання. Метою фахівців є *виявлення та публікація* архівних документів, *натомість основні наукові завдання залишаються без належної уваги дослідників.*

Виставкова діяльність, а саме експонування деяких окремих частин творчого доробку М. П. Глуценка, відбувається на регіональному рівні. Наразі достеменно не відома точна кількість творів мистецтва в державних та приватних колекціях України та світу.

Наукову діяльність вчені проводять украй нерівномірно, культурна спадщина Миколи Глуценка досі залишається маловивченою, хоч посідає виняткове місце в історії українського мистецтва ХХ століття й заслуговує на особливу увагу й детальніше сучасне мистецтвознавче дослідження. *Основні наукові розвідки навколо спадщини М. П. Глуценка були зроблені в суміжних наукових галузях – історія, культурологія, архівна справа.*

На сьогодні найвагомішим внеском у дослідженні та репрезентації культурної спадщини М. П. Глуценка в царині соціокультурного проектування необхідно вважати оприлюднення інформації з обмеженим доступом – архівних документів та

мистецького доробку. Наступним кроком має бути здійснення комплексного наукового опрацювання архівних документів і мистецтвознавчого дослідження творчості митця. Наукове мистецтвознавче дослідження слугуватиме запорукою вдосконалення науково-популярних праць, виставкових та видавничих проєктів, долання формалізму авторів (письменників та журналістів) й кураторів, коректного ставлення майбутніх працівників соціокультурної та мистецтвознавчої сфери до культурної спадщини й постаті Миколи Глушченка.

Література

1. Альбом-каталог «Колекція творів Миколи Глушченка із зібрання Дніпропетровського художнього музею» / упоряд. С. М. Несмачний. Дніпро : Сігматрейд, 2021. 108 с.

2. *Барви ХХ століття*: спільний мистецький проєкт Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького та Галереї Нью Арт (м. Київ). URL: <https://nml.com.ua/exhibition/mikola-glushhenko-barvi-hh-stolittya/> (дата звернення: 28.05.2022).

3. Винниченко В. К. Щоденник : в 4 т. / ред. вид. : Г. О. Костюк ; упоряд. О. Д. Мотиль. Едмонтон-Нью-Йорк : КІУС, УВАН, 1983. Т. 2 : 1921–1925. С. 700.

4. *ГДА СБ України* (Галузевий держ. архів Служби безпеки України). Ф. 60. Спр. 88160. Т. 1–4.

5. Івановська Н. В., Шульгіна В. Д., Яковлев О. В. Соціокультурне проектування в мистецтві: теорія та практика : підручник. Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2018. 196 с.

6. Лебедева К. В. Микола Глушченко – художник і шпигун. Харків - Київ : Видавець Олександр Савчук ; Бібліотека українського мистецтва, 2022. 160 с.

7. Микола Глушченко. Без віз: виставка творів живопису в Дніпропетровському художньому музеї. URL: <https://artmuseum.dp.ua/?p=8820> (дата звернення: 28.05.2022).

8. Миронець Н. І. Володимир Винниченко та Микола Глушченко: до історії взаємин (за щоденниками та листами). *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. до 80-річчя професора М. Ф. Дмитрієнко / відп. ред. Г. В. Боряк ; упоряд. : В. В. Томазов. Київ, 2015. Ч. 26–27. С. 255–283.

9. «Остання свобода»: пізні етюди Миколи Глушченка: виставка в Одеському художньому музеї. URL: <https://www.ofam.org.ua/hlushchenko> (дата звернення: 28.05.2022).

10. Пінчевська Б. М. Микола Глушченко. Харків : ЛА «Час читати», 2021. 127 с.

11. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2021 році : Постанова Верховної Ради України від 15.07.2021 № 1656-IX. *Відомості Верховної Ради*

(ВВР), 2021, № 17, ст.155.

12. Ризик свободи: спільний мистецький проєкт Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка та Дніпропетровського художнього музею. URL: <https://www.gallery.pl.ua/mikola-glushhenko-rizik-svobod.html> (дата звернення: 28.05.2022).

13. Ритми і ритми кольору Миколи Глушченка : онлайн-виставка з музейної колекції та архівних фондів ЦДАМЛМ України. URL: <https://csamm.archives.gov.ua/2021/09/17/rytmy-i-rymu-koloru-mykoly-hlushchenka/> (дата звернення: 28.05.2022).

14. Сонячні краєвиди, сонячні жінки: виставки з фондів Дирекції художніх виставок України у «Хлібні» Національного заповідника «Софії Київської». URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/novini/u-hlibni-vidkrivayetsya-vistavka-zhivopisu-mikoli-glushhenka-sonyachni-kraeyevidi-sonyachni-zhinki/> (дата звернення: 28.05.2022).

15. *ЦДАМЛМ України* (Центр. держ. архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 49. Оп. 1,2.

References

1. Nesmachnyi, S. M. (Ed.) (2021). Album-catalogue «Collection of Mykola Hlushchenko's artworks from the Dnipropetrovsk Art Museum's collection». Dnipro: Sigmatreid [in Ukrainian].

2. Colors of the 20th century. (2021). Joint art project of the National Museum in Lviv named after Andrey Sheptytskyi and Nu Art Gallery. Retrieved from: <https://nml.com.ua/exhibition/mikola-glushhenko-barvi-hh-stolittya/> [in Ukrainian].

3. Vynnychenko, V. K. (1983). Diary : in 4 Vols. Kostiuk, H.O., Motyl, A.J. (Ed.). Vol. 2 : 1921–1925. Edmonton-New York : CIUS, UVAN [in Ukrainian].

4. SSA SSU (Sectoral State Archives of the Security Service of Ukraine). F. 60. C. 88160. Vols. 1–4 [in Ukrainian].

5. Ivanovska, N. V., Shulgina, V. D., & Yakovlev, O. V. (2018) Socio-cultural projecting in art: theory and practice. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].

6. Lebedieva, K. V. (2022). Mykola Hlushchenko – the artist and the spy. Kharkiv-Kyiv : Vydavets Oleksandr Savchuk ; Biblioteka ukrainskoho mystetstva [in Ukrainian].

7. Mykola Hlushchenko. Visa-free. (2021). Exhibition of paintings in Dnipropetrovsk Art Museum. Retrieved from: <https://artmuseum.dp.ua/?p=8820> [in Ukrainian].

8. Myronets, N. I. (2015). Volodymyr Vynnychenko and Mykola Hlushchenko: to the history of relations (according to diaries and letters). Special historical disciplines: questions of theory and methodology: collection of scientific works for the 80th anniversary of Professor M. F. Dmitrienko. H. V. Boriak, & V. V. Tomazov (Eds). Kyiv [in Ukrainian].

9. «The last freedom»: late sketches of Mykola Hlushchenko. (2020) Exhibition in Odessa Art Museum. Retrieved from : <https://www.ofam.org.ua/hlushchenko> [in Ukrainian].

10. Pinchevska, B. M. (2021) Mykola Hlushchenko. Kharkiv: LA «Chas chytaty» [in Ukrainian].

11. On Celebration of Memorable Dates and Anniversaries in 2021. (July 15, 2021). Resolution of Verkhovna Rada of Ukraine of № 1656-IX. Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].

12. The risk of freedom. (2021). Joint art project of Poltava Art Museum (Art Gallery) named after Mykola Yaroshenko and Dnipropetrovsk Art Museum. Retrieved from: <https://www.gallery.pl.ua/mikola-glushhenko-rizik-svobodi.html> [in Ukrainian].

13. Mykola Hlushchenko's Rhythms and Rhymes of Color. (2021) Online exhibition from museum

collection and archival funds of Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. Retrieved from: <https://csamm.archives.gov.ua/2021/09/17/rytmy-i-rymy-koloru-mykoly-hlushchenka/> [in Ukrainian].

14. Sunny landscapes, sunny women. (2021). Exhibitions from funds of Directorate of Art Exhibitions of Ukraine in «Khlibnya» of National Reserve "Sofia of Kyiv". Retrieved from: <https://st-sophia.org.ua/uk/novini/u-hlibni-vidkrivayetsya-vistavka-zhivopisumikoli-glushhenka-sonyachni-krayevidi-sonyachni-zhinki/> [in Ukrainian].

15. CSAMLAU (Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine). F. 49. Ser. 1,2.

*Стаття надійшла до редакції 10.10.2022
Отримано після доопрацювання 11.11.2022
Прийнято до друку 18.11.2022*